

สถาปัตยกรรมการเมือง

โดย

คณะอนุกรรมการ คทป. แผนพัฒนาการเมือง

พรศักดิ์ ผ่องแผ้ว

บรรณาธิการ

หนังสืออ้างอิง

สภาพัฒนาการเมือง

ความนำ

โดยที่คณะกรรมการพัฒนาประชาธิปไตย (คพ.) ได้แสวงหาแนวทางเพื่อแก้ไขปัญหาด้านการเมืองการปกครอง ให้มีความเหมาะสมขึ้นกับสภาพการณ์ ทั้งในระยะสั้นและระยะยาว ทั้งนี้เพื่อพัฒนาการปกครองระบอบประชาธิปไตยของไทยให้เจริญก้าวหน้า ไม่ต้องวากวนอยู่ในวงจรเดิม ซ้ำแล้วซ้ำเล่า เหมือนระยะ 60 ปีนับตั้งแต่ประเทศไทยได้เปลี่ยนแปลงการปกครองในปี 2475 เป็นต้นมา

การพัฒนาดังกล่าวจำเป็นต้องได้รับการพิจารณาอย่างรอบคอบ ทั้งทางด้าน **ปรัยัติ** คือมีแนวคิดทฤษฎีที่ถูกต้อง **ปฏิบัติ** คือมีวิธีการดำเนินงานที่ถูกต้อง และ **ปฏิเวธ** คือการปฏิบัติกิจเหล่านั้นส่งผลดี (ประเวศ วะสี, *การพัฒนาประชาธิปไตยและการปฏิรูปทางการเมือง*, หน้า 1)

ในการนี้ คณะกรรมการ คพ. มีความเห็นว่ามีโดยการพิจารณาจัดทำแผนพัฒนาการเมืองขึ้นอย่างเป็นระบบ ในลักษณะเดียวกันกับการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติซึ่งมีมาแล้วรวม 7 แผน และคงจะมีแผนดังกล่าวต่อไปอีกเรื่อย ๆ ยังผลให้เศรษฐกิจและสังคมของไทยขยายตัวไปอย่างมีทิศทางและในอัตราที่น่าพอใจ

แผนพัฒนาการเมือง ดังกล่าว ต้องมีสาระที่ครอบคลุม รอบด้าน มีทิศทางแน่ชัด เป็นที่ยอมรับของผู้เกี่ยวข้องกับการเมืองทุกฝ่าย มีขั้นตอนปฏิบัติ รวมทั้งมีมาตรการที่เหมาะสมในการร่วมมือกันป้องกันมิให้เหตุการณ์อันไม่พึงประสงค์เกิดขึ้นในประเทศไทยอีก (*แผนพัฒนาทางการเมือง* สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ 2536)

ในการพัฒนาหรือการปฏิรูปการเมืองไทยนั้นมีความจำเป็นต้องเรียนรู้และเข้าใจปัญหารากฐานในสิ่งสำคัญต่อไปนี้ (ข้อเสนอกรอบความคิดหลักในการเขียนเรียงงานบัญญัติว่า *รัฐธรรมนูญตามแนวรัฐธรรมนูญนิยม*, คพ. 2537)

1. ปัญหาที่เป็นจุดอ่อนของระบบการเมือง เศรษฐกิจ สังคมของไทย
2. จุดเด่นที่เป็นลักษณะแข็งของระบบการเมือง เศรษฐกิจ สังคมของไทย
3. โอกาสที่ประเทศของเราจะสามารถแข่งขันกับประเทศอื่น ๆ ในทุกทาง
4. ภัยอันตรายและโอกาสเปลื้องพลาญของประเทศและประชาชนไทย

นอกจากนี้ ยังมีข้อพึงคำนึงบางประการที่ต้องคำนึงตลอดเวลา คือ

1. บางครั้งในจุดอ่อนอาจมีส่วนที่เป็นลักษณะคืออยู่ด้วย ต้องพยายามขจัดจุดอ่อนที่เป็นข้อเสียรักษาส่วนที่ดีของจุดอ่อนไว้

2. การแก้ปัญหาของสังคมหนึ่ง ๆ อาจไม่เหมือนกับสังคมอื่น การคิดในกรอบโดยพยายามเลียนแบบสังคมอื่นอย่างเดียว จึงไม่ใช่การแก้ปัญหาที่แท้จริง แต่อาจสร้างปัญหาก็ได้ แต่การไม่เหลียวดูปัญหาสังคมอื่น และมาตรการพยายามแก้ปัญหาของสังคมนั้น ตลอดจนประสบการณ์และผลของการใช้มาตรการนั้น ก็ไม่ใช่กระบวนการที่สร้างปัญญาในการแก้ปัญหาสังคมไทยเช่นกัน ความสมดุลของ "ไทย ๆ" กับของ "ต่างประเทศ" จึงต้องมี

3. การคิดเฉพาะจุดไม่คิดทั้งระบบอย่างเชื่อมโยงกันอาจทำให้การมองปัญหาในการแก้ปัญหาต้องแยกจากกันไม่สอดคล้องกับความเป็นจริง บางครั้งอาจขัดแย้งกันเราจึงจำเป็นต้องคิดทั้งระบบอย่างมีตรรกะสอดคล้องเชื่อมโยงกัน

4. จะต้องคำนึงถึงจารีตประเพณี วิถีชีวิตในความเป็นจริง กับหลักการทางทฤษฎีให้มีความเกื้อกูลสัมพันธ์กันและกัน อย่างเหมาะสม

ผู้ทรงคุณวุฒิ (รายงานการวิจัยเพื่อการจัดทำแผนพัฒนาการเมือง, อนุฯ คพป. 2537) มีความเห็นว่า หากจะพัฒนาการเมืองให้ประสบความสำเร็จตามเป้าหมาย มีความจำเป็นต้องจัดตั้ง "สภาพัฒนาการเมือง" ขึ้น เพื่อเป็นศูนย์รวมของแนวความคิดในการพัฒนาการเมืองด้านต่าง ๆ จากประชาชนทุกหมู่เหล่า เพื่อกำหนดเป็นทิศทางและสาระสำคัญของการพัฒนา มากำหนดเป็นแผนพัฒนาการเมืองขึ้นอย่างเป็นระบบ รวมตลอดถึงการนำแผนพัฒนาการเมืองดังกล่าวนี้มากำหนดเป็นโครงการแห่งการพัฒนาการเมืองในทางปฏิบัติต่อไป

โครงสร้างของสภาพัฒนาการเมือง (สพก.)

ลักษณะทั่วไป

เป็นหน่วยงานที่รับผิดชอบร่วมกันทั้งทางฝ่ายนิติบัญญัติและฝ่ายบริหาร

โครงสร้างส่วนบน

เป็นสภาที่ปรึกษาทางการเมือง หรือ สภามன்றิทางการเมือง

โครงสร้างส่วนล่าง

กระจายตัวไปในส่วนภูมิภาคและท้องถิ่นในลักษณะที่คล้ายคลึงกันส่วนบน

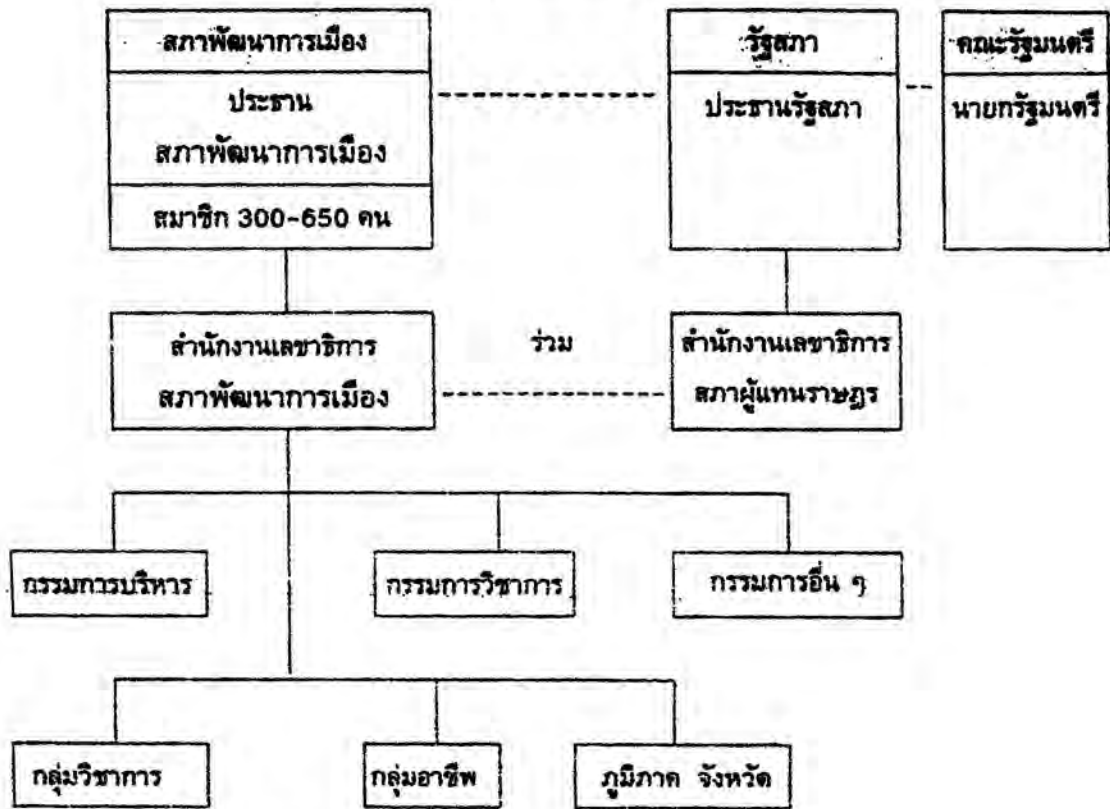
การจัดตั้งสภาพัฒนาการเมือง (สพก.)

1. เสนอโครงการจัดตั้ง สพก. ต่อคณะกรรมการพัฒนาประชาธิปไตย (คพป.)
2. ประธานรัฐสภาให้ความเห็นชอบ
3. คณะรัฐมนตรีให้ความเห็นชอบ
4. ให้สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎรทำหน้าที่เลขานุการเป็นการชั่วคราว
5. พัฒนาขึ้นเป็นสถาบันอิสระ

หน้าที่ของสภาพัฒนาการเมือง

1. สภาพัฒนาการเมืองมีหน้าที่ในการจัดทำแผนพัฒนาการเมือง ทั้งในรูปแบบแผนความคิด และแผนปฏิบัติการ เสนอต่อรัฐบาล
2. รวบรวมข่าวสารข้อมูล ระบุ ประเมิน คุณลักษณะและแนวโน้มของการพัฒนาการเมืองในด้านต่าง ๆ
3. เสนอแนะแนวทางปฏิบัติในการดำเนินการพัฒนาการเมือง
4. ปรับแผนพัฒนาการเมืองให้มีความเหมาะสม และสอดคล้อง กับกระแสการพัฒนาประเทศในด้านอื่น ๆ
5. ประเมินความสำเร็จตามแผนของการดำเนินงานตามแผนพัฒนาการเมือง
6. เสนอมาตรการและดำเนินการอื่น ๆ เพื่อให้การพัฒนาการเมืองมีประสิทธิภาพสูงสุด

แผนผังโครงสร้างสังเขป ของ สภาพัฒนาการเมือง (สพก.)

สมาชิกสภาพัฒนาการเมือง

สภาพัฒนาการเมืองประกอบด้วยบุคคลซึ่งเป็นตัวแทนองค์กรกลุ่มหลากหลายในสังคมไทย ทั้งจากภาคราชการ ภาคธุรกิจเอกชน ผู้นำชุมชน กลุ่มองค์กรเอกชน นักวิชาการ ร่วมมือดำเนินงานเป็นภาคี โดยใช้รูปแบบของความสมัครใจ จำนวนประมาณ 300- 650 คน

สมาชิกของสภาได้จากตัวแทน ซึ่งคัดเลือกมาอย่างเอกฉันท์ ของกลุ่มบุคคลต่อไปนี้

- ผู้นำชุมชน, นักการเมือง
- นักวิชาการ
- ข้าราชการ
- นักธุรกิจ / อุตสาหกรรม
- องค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรสื่อมวลชน สมาคม สภาวิชาชีพ มูลนิธิ องค์กรการฯ ที่มีกฎหมายรองรับ

องค์กรดำเนินงาน

สภาพัฒนาการเมือง

สภาพัฒนาการเมือง เป็นสภาแห่งปัญญา ของผู้เลื่อมใสในระบบประชาธิปไตย

สภาพัฒนาการเมือง เป็นสภาแห่งความร่วมมือกันด้วยความรักและนับถือซึ่งกันและกัน เป็นสภาของคนดี หรือสัตบุรุษ มวลสมาชิกดำเนินการอย่างถ้อยทีปรียักษะหรือกัน โดยยึดมั่นว่า ทุกคนเป็นสิ่งแวดล้อมที่จำเป็นของกันและกัน

สภาพัฒนาการเมืองประกอบด้วยองค์ประชุมของมวลสมาชิก ประชุมอย่างสม่ำเสมอเดือนละ 1 ครั้ง ทุกวันเสาร์แรกของเดือน ณ อาคารรัฐสภา

ที่ประชุมเลือกตั้งประธานสภาขึ้น 1 คน รองประธานสภา 3 คน และเลขาธิการสภา 1 คน

สำนักงานเลขาธิการ

ให้มีสำนักงานเลขาธิการสภาพัฒนาการเมืองขึ้นบริหารงานของสภาให้บรรลุตามเป้าหมาย

ในเมืองแรก ให้สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎรเป็นสำนักงานเลขาธิการปฏิบัติงานทางด้านเลขานุการและธุรการไปพลางก่อน เพื่อช่วยงานของสภาพัฒนาการเมืองให้ทดลองดำเนินการและประเมินผลการดำเนินงานในขั้นต่อไป และพัฒนาเป็นองค์กรอิสระหรือองค์กรในรูปแบบอื่นต่อไป

ข้อพิจารณาอื่น ๆ

1. ควรดำเนินการจัดให้มีการประชุมสภาพัฒนาการเมือง ครั้งแรก ในเดือนมีนาคม 2538
2. ควรให้ประธานรัฐสภาเสนอให้รัฐบาลและรัฐสภาที่จะให้ความร่วมมือและสนับสนุนการจัดการดำเนินงาน และจัดสรรงบประมาณให้กับสภาพัฒนาการเมืองต่อไปตามความเหมาะสมและจำเป็น

คุณธรรมอันเป็นจิตวิญญาณของสภาพัฒนาการเมือง

หลักการที่เป็นปทัสถานหรือเป็นจิตวิญญาณของการสภาพัฒนาการเมือง ได้แก่ คุณธรรมทางการปกครองต่อไปนี้

คุณธรรมสี่ประการ

ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 5 เมษายน พุทธศักราช 2525 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทาน "คุณธรรมสี่ประการ" ให้แก่ปวงชนชาวไทย คุณธรรมสี่ประการมีข้อความ ดังต่อไปนี้

ประการแรก คือ การรักษาความสัตย์ ความจริงใจต่อตัวเอง ที่จะประพฤติปฏิบัติแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์และเป็นธรรม

ประการที่สอง คือ การรู้จักข่มใจตนเอง ฝึกใจตนเองให้ประพฤติปฏิบัติอยู่ในความสัตย์ความดีนั้น

ประการที่สาม คือ การอดทน อดกลั้น และอดออม ที่จะไม่ประพฤติล่วงความสัตย์สุจริต ไม่ว่าจะด้วยเหตุประการใด

ประการที่สี่ คือ การรู้จักละวางความชั่ว ความทุจริต และรู้จักสละประโยชน์ส่วนน้อยของตน เพื่อประโยชน์ส่วนใหญ่ของบ้านเมือง

คุณธรรมสี่ประการเป็นหลักในการปฏิบัติตนสำหรับประชาชนไทย นักการเมือง และข้าราชการไทย เป็นคุณธรรมที่มีข้อความกระชับรัด มีความหมายกว้างขวาง ครอบคลุมวิถีชีวิตของบุคคลทุกแห่งมุมสามารถนำมาสรรค์สร้างเป็นอุดมการณ์ชาติหรืออุดมการณ์ประชาธิปไตยได้อย่างดี

ทศพิธราชธรรม

ทศพิธราชธรรมเป็นคุณธรรมของนักปกครอง บุคคลชั้นนำของสังคม เช่น สมเด็จพระสังฆราช (สมเด็จพระญาณสังวร) ท่านพุทธทาส ศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช และบุคคลสำคัญอื่นๆ ได้นำมาดัดแปลงให้นำมาเป็นมาตรฐานของข้าราชการอยู่เสมอ ทศพิธราชธรรมเป็นธรรมที่มีมาก่อนพุทธกาล เป็นปรัชญาการเมืองของโลกตะวันออก วางกรอบการปฏิบัติของผู้มีอำนาจปกครองไว้ นักปราชญ์ทางพุทธศาสนา ได้รับเข้าใจเป็นธรรมในศาสนาของตน ดังปรากฏอยู่ใน พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ 28 หน้า 86 สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ ได้ทรงแสดงพระธรรมเทศนา เรื่อง "ทศพิธราชธรรม" ในงานพระราชพิธีราชาภิเษก พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช มหาวชิราวุธ เมื่อวันที่ 8 พฤษภาคม พ.ศ. 2493 ความตอนหนึ่งมีว่า

ทานัง สัตถ์ ปริจจาคัง	อาชชวัง มัททวัง ตะบัง
อภโกธัง อะวิหิงสญจะ	ขันตัญจะ อะวิโรธนัง
อิจเจเต กุสะเล ทัมเม	ฐิเต ปัสสาทิ อัตตะนิ
จะโตเต ชานะเต ปิติ	โสมนัส สัญจะ มนัปะกะกัง

แปลความว่า “ขอพระองค์ผู้เป็นบรมกษัตริย์ราช จงทรงพระปรีชาสามารถพิจารณาเห็นวาทธรรม ที่เป็นกุศลส่วนชอบ 10 ประการ ได้ดำรงในพระราชสันดานเป็นนิตย์ดังนี้ ทานัง การให้ สัตถ์การตั้งสังวร รักษากาย วาจาให้สะอาดปราศจากโทษ ปริจจาคัง การบริจาค อาชชวัง ความซื่อตรง มัททวัง ความอ่อนโยน ตะบัง การขจัดความเกียจคร้านและความขี้ อภโกธัง การไม่โกรธ อะวิหิงสญจะ การไม่เบียดเบียนผู้อื่นตลอด ถึงสัตว์ให้ได้ทุกขภัย ขันตัญจะ ความอดทนต่อสิ่งควรอดทนเป็นเบื้องต้น อะวิโรธนัง การปฏิบัติไม่ให้เกิด จากการถูกที่ตรง และดำรงอาการคงที่ ไม่ให้ไหวการด้วยอำนาจยินดียืนรัย บรรจบเป็นกุศลส่วนชอบ 10 ประการ ลำดับนั้น พระปิติ และพระโสมนัสไม่น้อยจักเกิดมีแต่พระองค์ เพราะได้ทรงพิจารณาเห็นกุศลธรรม เหล่านี้มีในพระองค์เป็นนิตย์”

ทศพิชราชธรรมเป็นหลักคุณธรรมที่มีขอบข่ายกว้างขวาง และคลุมครบ ทั้งในส่วนต้น ส่วนกลาง และส่วนปลายของโครงสร้างบุคลิกภาพพื้นฐานของบุคคล กล่าวคือมีทั้ง ศีล สมาธิ และปัญญา อยู่ในคุณธรรม ทั้ง 10 ประการนี้อย่างครบถ้วน สามารถประยุกต์ใช้เป็นอุดมการณ์การเมืองและมาตรฐานศีลธรรมได้ในทุกกรณี

คุณธรรมทางการเมือง 10 ประการ (นวลเพ็ญ วิเชียรโชค)

1. มีจิตสำนึกและพิจารณาเสมอว่า การพูดและการประพฤติปฏิบัติของตนเองเป็นเหตุแห่งความดี หรือความชั่ว
2. มีจิตสำนึกและพิจารณาเสมอว่า การพูดและการปฏิบัติของตนเองเป็น ‘เหตุ’ ให้เกิด ‘ผล’ คือ ความรู้สึกทุกข์ สุข ฯลฯ ทั้งของตนเองและของผู้อื่นใช่หรือไม่
3. มีจิตสำนึกและพิจารณาเสมอว่า การพูดและการประพฤติปฏิบัติของตนเองนั้นถูกต้องตรงตาม ‘ฐานะอันแท้จริง’ ที่ตนดำรงอยู่หรือไม่
4. มีจิตสำนึกและพิจารณาเสมอว่า การพูดและการประพฤติปฏิบัติของตนเองนั้นเป็นการแสวงหาด้วยความรู้จักพอหรือไม่ เป็นการแสดงออกด้วยความรู้จักประมาณคนว่ามีความรู้จักพอหรือไม่ เป็นการแสดงออกด้วยความรู้จักประมาณคนว่ามีความรู้ความดีแค่ไหน ไม่โอ้อวดหรือไม่
5. มีจิตสำนึกและพิจารณาเสมอว่า การพูดและการประพฤติปฏิบัติของตนเองในขณะนั้น ถูกต้อง และเหมาะสมกับ ‘เวลา’ นั้นหรือไม่
6. มีจิตสำนึกและพิจารณาเสมอว่า การพูดและการประพฤติปฏิบัติของตนเอง ต่อ ‘ชุมชนนั้นๆ’ สมควรหรือไม่
7. มีจิตสำนึกและพิจารณาเสมอว่า ตนควรประพฤติปฏิบัติต่อ ‘บุคคลใด’ อย่างไร บุคคลใดดี ควรคบ ควรเคารพ ควรเชื่อถือ ควรไว้วางใจ ควรช่วยเหลือเมื่อแม่ และควรใช้กับการงานชนิดใด
8. มีจิตสำนึกและพิจารณาเสมอว่า การพูดและการประพฤติปฏิบัติของตนเองตรงตาม ‘สัจจะ’ ที่ตนตั้งไว้ และจะรักษาไว้หรือไม่ (เพราะโดยเฉพาะพฤติกรรมในการเมืองการปกครองบุคคลต้องมี ‘สัจจะ’)
9. มีจิตสำนึกและพิจารณาเสมอว่า การพูดและการประพฤติปฏิบัติของตนเองตรงตาม ‘ระเบียบ’ ‘ประเพณี’ ที่เป็นวัฒนธรรมทางการเมืองการปกครองของไทยหรือไม่

10. มีจิตสำนึกและพิจารณาเสมอว่า การพูดและการประพฤติปฏิบัติของตนเองจะทำให้เกิด 'สามัคคีธรรม' หรือไม่ คือเกิดสามัคคีธรรมในทุกหมู่ทุกคณะในชาติ ไม่ใช่สามัคคีในกลุ่มหนึ่งเพื่อต่อสู้กับอีกกลุ่มหนึ่งในชาติเดียวกันซึ่งเป็นการทำลายชาติ

บัญญัติ 10 ประการแห่งอารยะประชาธิปไตย (วิบุตธ วิเชียรโชติ)

1. เสริมสร้างประชาธิปไตยที่มีศาสนธรรมเป็นหลักและมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข
2. ปลูกฝังความรักและความเสียสละเพื่อชาติและศาสนกษัตริย์
3. ปฏิบัติหน้าที่อย่างมีคุณธรรม (หลักธรรม 10 ประการ)
4. ยึดถือคุณธรรม ความสมคูลแห่งอำนาจ
5. ฉลาดใช้สติและปัญญาในการแก้ปัญหา
6. สรรหาคนดี มีฝีมือเป็นผู้แทนประชาชน
7. ผูกพันความมีวินัยไม่สั่นคลอน
8. เคารพในสิทธิมนุษยชน
9. สื่อมวลชนสนใจให้การศึกษา
10. พัฒนาชีวิตและสังคมตามแนวอุดมการณ์แห่งชาติ แผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง

วิถีชีวิตแห่งระบอบประชาธิปไตย 10 ประการ (อมร รักษาสัตย์)

1. มีความเชื่อและเชื่อมั่นในความสำคัญและศักดิ์ศรีของมนุษย์
2. มีความเชื่อมั่นในความเสมอภาคและความสามารถของบุคคลของมนุษย์
3. เคารพสิทธิและเสรีภาพของผู้อื่น เช่น สิทธิในการพูด การเขียน การแสดงความคิดเห็น และการแสดงออกที่ขัดแย้งกับความคิดเห็นของตน
4. มีความอดกลั้นต่อความแตกต่างในความประพฤติปฏิบัติของผู้อื่น
5. ใช้วิธีตัดสินปัญหาด้วยเสียข้างมากโดยคุ้มครองสิทธิของฝ่ายที่มีเสียงข้างน้อย ทั้งนี้ ต้องยึดมั่นในผลประโยชน์ของส่วนรวมในระยะยาว
6. เคารพในการปกครองตามหลักนิติธรรม และความเสมอภาคตามกฎหมาย
7. มีจิตสำนึกที่จะปฏิบัติหน้าที่พลเมืองในระบอบประชาธิปไตย และมีส่วนร่วมในทางการเมืองโดยสมบูรณ์
8. รัฐบาลโดยความยินยอมของประชาชน และรักษาผลประโยชน์ของประชาชน โดยได้รับเลือกตั้งมาด้วยความบริสุทธิ์ยุติธรรม
9. การใช้อำนาจของรัฐบาลจะต้องมีการถ่วงดุลไม่ให้อำนาจอยู่ในมือฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งโดยเด็ดขาด
10. การดำเนินมาตรการทางการเมืองโดยยึดหลัก 'อริยานิยมธรรม' คือ
  - 1) หมั่นประชุมกันเนืองนิตย์
  - 2) พร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม พร้อมเพรียงกันทำกิจที่พึงทำ
  - 3) ไม่มีบัญญัติสิ่งที่มีใ้บัญญัติไว้ (อันขัดต่อหลักการ) ไม่ล้มล้างสิ่งที่บัญญัติไว้ (ตามหลักการ) ถือปฏิบัติมันตามหลักการที่วางไว้เดิม
  - 4) ท่านเหล่าใดเป็นผู้ใหญ่ เคารพนับถือท่านเหล่านั้น เห็นถ้อยคำของท่านว่าเป็นสิ่งอันควรรับฟัง
  - 5) บรรดาคุณสตรีกุลกุมารทั้งหลาย ให้อยู่ดีโดยมีถูกข่มเหง หรือจูดควาชื่นใจ

6) เคารพหลักการบูชาปูชนียสถานและปูชนียวัตถุ ตลอดถึงอนุสาวรีย์ต่างๆ ประจำชาติ ทั้งภายในและภายนอก ไม่ปล่อยให้เสื่อมทรามไป

7) จัดให้ความอารักขา ค้ำครอง ป้องกัน แก่ผู้มีธรรมทั้งหลาย

จริยธรรมทางการเมืองของไทย 10 ประการ (ประเวศ วะสี)

ประชาธิปไตยก็เช่นเดียวกับเรื่องศีลธรรม คือมีส่วนที่เป็นศีลได้แก่กรอบกติกา และส่วนที่เป็นธรรม ได้แก่แก่นจิตสำนึกและชนบประเพณีปฏิบัติที่ออกมาจากความเจริญทางจิตใจ

ฉะนั้น นอกเหนือไปจากรัฐธรรมนูญและกฎหมายประกอบรัฐธรรมนูญอันเป็นเครื่องกำหนดกรอบ กติกาทางการเมืองแล้ว ควรจะมีชนบประเพณีปฏิบัติทางการเมือง ที่แสดงให้เห็นว่าประชาธิปไตยคือความดี และความเจริญ จึงเป็นการสมควรที่ประชาชนชาวไทยจะร่วมกันสร้างจริยธรรมทางการเมืองขึ้นไว้เป็นบรรทัดฐานแห่งการปฏิบัติและการตรวจสอบการปฏิบัติ

ต่อไปนี้นี้เป็นยกร่างเพื่อเป็นเค้าโครงเริ่มต้น เพื่อให้สาธารณชนได้ช่วยกันนำไปพิจารณาแก้ไขต่อเติม หรือเขียนขึ้นใหม่

1. มีพระพุทธคำริสาว่า การประชุมที่จะเรียกว่าสภาได้นั้น สมาชิกต้องเป็นสัตบุรุษ ถ้าไม่เป็นสัตบุรุษ ไม่เรียกว่าสภา สภาทางการเมืองทุกชนิดควรประกอบด้วยสมาชิกที่เป็นสัตบุรุษ
2. นักการเมืองเป็นผู้นำทางสังคม จึงต้องเป็นผู้นำในทางศีลธรรมโดยตั้งอยู่ในความถูกต้อง
3. นักการเมืองควรทำการใด โดยความเคารพศักดิ์ศรีในความเป็นคนของตนเอง และเคารพในศักดิ์ศรีความเป็นคนของผู้อื่น ในสังคมที่เจริญต้องคำนึงถึงศักดิ์ศรีความเป็นคนในทุกครั้งที่กระทำ
4. นักการเมืองพึงกระทำการใดๆ โดยคำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวมยิ่งกว่าประโยชน์ส่วนตัว
5. นักการเมืองควรเป็นผู้อาสาสมัครทำงานเพื่อส่วนรวม ไม่ใช่การเลี้ยงชีพ ฉะนั้นนักการเมืองควรเว้นขาดจากการกระทำใดๆ อันเป็นการแสวงหาผลประโยชน์เข้าตัว ไม่รับสินบนทุกชนิด และไม่รับของขวัญ มีมูลค่าเกินหนึ่งร้อยบาท
6. นักการเมืองควรใช้สัมมาวาจา คือวาจาที่เป็นความจริงมีหลักฐาน มีที่อ้างอิง กล่าวไพเราะถูกกาลเทศะ ยุติธรรมและประกอบด้วยประโยชน์ เพื่อเป็นตัวอย่างอันดีแก่ประชาชนทั่วประเทศ
7. นักการเมืองเป็นบุคคลสาธารณะ จึงควรทำการใดๆ ด้วยความโปร่งใส ตรวจสอบได้เพื่อประกันความบริสุทธิ์ของตน
8. นักการเมืองควรศึกษารู้อู้ความจริง เป็นผู้รู้ความจริง เป็นผู้ส่งเสริมให้ใช้ความจริง เพราะความจริงเป็นเครื่องทำให้เกิดความถูกต้อง
9. ในระบอบประชาธิปไตย ต้องทำตามความเห็นของคนส่วนใหญ่ โดยเคารพความเห็นของคนส่วนน้อย
10. การเมืองเป็นเรื่องของคนทั้งหมด ไม่ใช่เรื่องของนักการเมืองเท่านั้น บทบาททางการเมืองของคนทั้งหมดจะช่วยให้การเมืองมีความถูกต้องยิ่งขึ้น นักการเมืองพึงส่งเสริมบทบาททางการเมืองของประชาชน และประชาชนพึงส่งเสริมบทบาทถูกต้องของนักการเมือง ปฏิสัมพันธ์ด้วยความถูกต้องต่อกัน จะช่วยให้มีความถูกต้องเป็นส่วนรวม

ผนวก

ข้อสรุปบางประการเกี่ยวกับแผนปฏิบัติการพัฒนาการเมือง

การพัฒนาอุดมการณ์ประชาธิปไตย

สภาพการณ์ทั่วไปเกี่ยวกับการพัฒนาการเมืองไทย ที่พึงพิจารณาในการพัฒนาการเมือง

1. โครงสร้างและแบบแผนการเมืองไทยต้องสอดคล้องกับอุดมการณ์พื้นฐานทางชนบทรวมนิยมประเพณีของไทย
2. อุดมการณ์พื้นฐานทางชนบทรวมนิยมประเพณีของคนไทยที่สำคัญคือการยึดมั่นในสถาบันพระมหากษัตริย์และความเชื่อทางศาสนา
3. คนไทยส่วนมากยังเข้าใจอุดมการณ์ประชาธิปไตยบางส่วนไม่ถูกต้องและมองว่าเป็นสิ่งแปลกปลอมสำหรับคนไทย
4. การดูดซับเอาอุดมการณ์ประชาธิปไตยในประชากรที่อยู่อาศัยในชนบทมีแบบแผนค่อนข้างต่ำกว่าประชากรที่อาศัยอยู่ในเขตมหานครหรือเมืองใหญ่ ทำให้ความสอดคล้องกันระหว่างแบบแผนพฤติกรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตยกับแบบแผนพฤติกรรมทางชนบทรวมนิยมประเพณีไม่เกิดขึ้น
5. ในภาพรวม ความผูกพันและความภักดีต่ออุดมการณ์ประชาธิปไตยของคนไทยเบาบางกว่าที่ควรจะเป็น

จากสภาพการณ์ข้างต้น การกำหนดนโยบายในการพัฒนาการเมืองไทยให้สอดคล้องกับอุดมการณ์ประชาธิปไตยของไทย จึงควรพิจารณาในประเด็นต่อไปนี้

1. ปรับปรุง เปลี่ยนแปลง ให้โครงสร้างทางการเมืองทุกระดับให้สอดคล้องกับแบบแผนแห่งชีวิตของคนไทย
2. ระดม ปลุกฝัง ให้คนไทยซาบซึ้งในอุดมการณ์ประชาธิปไตยอย่างริบคว้นและต่อเนื่อง โดยเฉพาะในบรรดากลุ่มประชากรที่อยู่ในชนบท นั่นคือต้องเผยแพร่หลักการและกระบวนการของประชาธิปไตยที่ถูกต้องแก่ประชาชนทุกระดับ

ลักษณะแผนปฏิบัติในโครงการพัฒนาการเมือง ด้านพัฒนาอุดมการณ์และจิตสำนึกประชาธิปไตย ที่เห็นว่ามีควมจำเป็นริบคว้นที่พึงนำมาพิจารณาสำหรับการทันทันที มีดังนี้

1. โครงการสร้าง สภาพพัฒนาประชาธิปไตย
2. โครงการสร้างศรัทธาประชาธิปไตย
3. โครงการปฏิเสธเผด็จการทุกรูปแบบ
4. โครงการเชิดชูความดีและความสามารถของมนุษย์
5. โครงการปฏิเสธการจ้อราษฎ์บังหลวงทุกรูปแบบ
6. โครงการส่งเสริมการยอมรับเสียงข้างมากเคารพสิทธิเสียงข้างน้อย
7. โครงการส่งเสริมการร่วมกันทำกิจของสังคมส่วนรวม
8. โครงการสร้างสันติวิธีคือวิถีชีวิตไทย
9. โครงการปฏิเสธกฎหมาย
10. โครงการผดุงสิทธิและหน้าที่ของประชาชนทุกหมู่เหล่าอย่างเสมอภาคกัน
11. โครงการวิถีชีวิตไทยแบบประชาธิปไตย

12. โครงการชีวิตทางเศรษฐกิจแบบประชาธิปไตย
13. โครงการสร้างชาติ สร้างสามัคคี และทำดีเพื่อบ้านเมือง
14. โครงการสิทธิชุมชน
15. โครงการพัฒนาการเมืองของพรรคการเมือง
16. โครงการสร้างความรักและความเสียสละเพื่อชาติ
17. โครงการให้ความรู้เกี่ยวกับความเป็นมาในการปกครอง
18. โครงการพัฒนาจิตสำนึกประชาธิปไตย

การพัฒนาจิตสำนึกและวิถีชีวิตแบบประชาธิปไตย

จุดมุ่งหมายของการพัฒนาธรรมเนียมประเพณีสำหรับสังคมประชาธิปไตย คือการสร้างธรรมเนียมแห่งวิถีชีวิตแบบประชาธิปไตยของปวงชนชาวไทย และครองการประพฤติปฏิบัติในกิจกรรมทางการเมืองของนักการเมืองและประชาชน เพื่อให้เป็นเสมือน ‘รัฐธรรมนูญที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษร’ ของการเมืองการปกครองไทย ขนบธรรมเนียมทางการเมืองการปกครองดังกล่าวนี้ จะมีความเข้มแข็ง มั่นคง ยิ่งกว่ารัฐธรรมนูญที่เป็นลายลักษณ์อักษรใด ๆ และจะเกื้อกูลประชาธิปไตยไทยให้สมบูรณ์ทั้งในรูปแบบและจิตวิญญาณ ทั้งในกิจกรรมทางการเมืองและการดำรงชีวิตทั่วไปของชาวไทยทั้งมวล...

สภาพการทั่วไป ในด้านจิตสำนึกทางการเมืองและธรรมเนียมประเพณีของสังคมประชาธิปไตยนั้น โดยทั่วไป เป็นที่ประจักษ์ว่า

1. คนไทยทั่วไปไม่มีจิตสำนึกประชาธิปไตยในเชิงรูปแบบ (form) มากกว่าเนื้อหา (content) นั่นคือขาดการดูดซับอุดมการณ์และหลักการประชาธิปไตยในจิตวิญญาณที่แท้จริง หลักการและกระบวนการประชาธิปไตยบางส่วนยังเป็นสิ่งแปลกปลอมสำหรับคนไทย
2. ในเชิงบุคลิกภาพและวัฒนธรรมทางการเมือง คนไทยทั่วไปยังขาดความเชื่อและยึดมั่นในความสำคัญและศักดิ์ศรีของบุคคล ขาดความเชื่อมั่นในความสามารถของบุคคลและในความเสมอภาคของมนุษย์ รวมทั้งขาดการเคารพสิทธิและเสรีภาพของผู้อื่นในการพูด การเขียน การแสดงความคิดเห็นและการแสดงออก ที่ขัดแย้งกับความคิดเห็นของตน ขาดความอดกลั้นต่อความแตกต่างในความประพฤติปฏิบัติของผู้อื่น
3. ขาดการเคารพหรือยึดมั่นในกติกาของการปกครองแบบประชาธิปไตย คือ ใช้วิธีตัดสินปัญหาด้วยเสียงข้างมาก กลุ่มครองสิทธิของฝ่ายที่มีเสียงข้างน้อย และขาดการยึดมั่นในผลประโยชน์ของส่วนรวม ขาดการปฏิบัติต่อกันอย่างยุติธรรมและเสมอภาคตามกฎหมาย โดยต่างมุ่งหาช่องโหว่ของกติกาเพื่อหาผลประโยชน์ส่วนตัวและกลุ่มของตน ขาดการสร้างหรือครองการปกครองที่จะเป็นประเพณีอันดีงามสำหรับใช้เป็นกติกากการปกครองที่ไม่ต้องกำหนดเป็นลายลักษณ์อักษร
4. การเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมือง กระทำในเชิงพิธีการมากกว่าจากจิตสำนึกในเชิงการเมืองของตนเองอย่างแท้จริง ขาดการติดระฆังฆาตของบ้านเมือง ขาดการติดต่อกับการเมืองปัญหาของบ้านเมือง หรือการเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจ หรือในการกำหนดนโยบายของทางราชการ โดยทั่วไปคนไทยยังมีจิตสำนึกเป็นไพร่บ้านพลเมืองดังที่เคยมีมาในกาลก่อน
5. ขาดจิตสำนึกในหน้าที่พลเมืองในระบบประชาธิปไตย ขาดความเชื่อมั่นในตนเองขาดการปฏิบัติตามกฎหมายอย่างรัดกุม และขาดความเชื่อมั่นว่าการมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางการเมืองของตน จะได้ผล
6. ขาดความไว้วางใจในผู้อื่น โดยเฉพาะในตัวเจ้าหน้าที่หรือสถาบันทางการเมือง
7. ขาดการยอมรับในการวิพากษ์วิจารณ์อย่างมีเหตุผลและในทางสร้างสรรค์

แผนนโยบายและแผนปฏิบัติการในประเด็นข้างต้น จึงควรพิจารณาศึกษาวิจัย เพื่อหามาตรการ แนวทาง และวิธีปฏิบัติในสิ่งต่อไปนี้

1. การส่งเสริมและระดมการพัฒนาจิตสำนึกประชาธิปไตยของคนไทย โดยจัดให้เป็นกระบวนการ กลุ่มเขตทางทางการเมืองที่เป็นระบบและต่อเนื่อง เพื่อสร้างบุคลิกภาพประชาธิปไตยของคนไทยรายบุคคล ทุกคน และสร้างวัฒนธรรมประชาธิปไตยให้คืบคลานในจิตใจของคนไทยทุกหมู่เหล่าทั้งประเทศ

2. การพัฒนาจิตสำนึกประชาธิปไตย ได้แก่ การพัฒนาบุคลิกภาพที่พึงประสงค์ต่อการเมืองการปกครองแบบประชาธิปไตย โดยการกระตุ้นและส่งเสริมให้คนไทยมีวิถีชีวิตแบบประชาธิปไตย ได้แก่ การมีใจกว้างที่จะพิจารณาปัญหาต่าง ๆ ด้วยวิจรรณญาณ อาศัยการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นร่วมกันก่อนที่จะมีการตัดสินใจ รู้จักประณีตประนอม ไม่ตัดสินใจขัดแย้งด้วยการใช้กำลังรุนแรง มีขันติธรรม อดทน รับผิดชอบต่อความคิดเห็นของผู้อื่นที่แตกต่างไปจากตัว เคารพสิทธิและเสรีภาพของผู้อื่น ตลอดจนยอมรับความเสมอภาคระหว่างบุคคล เป็นต้น วิถีชีวิตของคนในสังคมทุกระดับ ที่มีลักษณะเป็นประชาธิปไตยนี้ จะช่วยส่งเสริมเกื้อหนุนระบบการเมืองแบบประชาธิปไตยด้วย แต่ในกรณีที่วิถีชีวิตของคนในสังคมส่วนใหญ่ ยังเป็นไปในลักษณะที่นิยมอำนาจ เห็นว่าคนไม่เท่าเทียมกัน ไม่เคารพสิทธิเสรีภาพซึ่งกันและกัน ขาด ความอดทนที่จะรับฟังความคิดเห็นที่แตกต่างกันไปจากของตนแล้ว สังคมนั้นอาจมีแต่เพียงประชาธิปไตยในรูปแบบ ซึ่งก็จะมีจริงยั่งยืน และเป็นโอกาสให้ผู้มีอำนาจเผด็จการ หรือลักษณะการปกครองแบบอำนาจนิยมขึ้นได้ จิตสำนึกที่จะช่วยรักษาระบบการเมืองแบบไว้ได้นั้น ได้แก่ การมีศรัทธาเชื่อมั่นในศักดิ์ศรีของเพื่อนมนุษย์ การเน้นอิสระเสรีของปัจเจกชน การไม่เชื่อหรือไว้วางใจอำนาจเด็ดขาด การที่คนในสังคมไม่ชอบยอมอยู่ใต้อำนาจ หรือยอมทำตามคำ บงการของผู้อื่นโดยไม่คิดไตร่ตรองหาเหตุผลด้วยตนเอง ความมีใจกว้างพร้อมที่จะรับความแตกต่างในทางความคิดเห็น ตลอดจนความแตกต่างด้านอื่น ๆ ด้วย เช่น วัยเพศ เชื้อชาติ ศาสนา อุดมการณ์ ความชอบส่วนบุคคล ฯลฯ และความเต็มใจที่จะยอมประนีประนอมผ่อนปรน และรับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นใหม่

วัฒนธรรมทางการเมืองที่เอื้ออำนวยต่อการปกครองแบบประชาธิปไตยซึ่งต้องเร่งสร้างสรรคให้มีขึ้น มีดังนี้

1. การสร้างสรรคและกล่อมเกล้าให้คนไทยมีจิตใจทางการเมืองการปกครองแบบประชาธิปไตย คือ มีความต้องการให้มีการปกครองในระบอบนี้ มากกว่าการปกครองในระบอบอื่น ๆ โดยยึดหลักการปกครองของประชาชน โดยประชาชน เพื่อประชาชน

2. การสร้างสรรคให้พลเมืองมีความเชื่อและยึดมั่นในความสำคัญและศักดิ์ศรีของบุคคล จะต้องมี ความเชื่อมั่นในความสามารถของบุคคลและในความเสมอภาคของมนุษย์ รวมทั้งรู้จักเคารพสิทธิและเสรีภาพของผู้อื่น ในการพูด การเขียน การแสดงความคิดเห็นและการแสดงออก แม้ว่าสิ่งนั้นจะขัดแย้งกับความคิดเห็นของตนก็ตาม คนที่มีจิตใจเป็นประชาธิปไตยจะห้องมีความอดกลั้นต่อความแตกต่างในความประพฤติปฏิบัติของผู้อื่นควรวาดไว้ที่บุคคลนั้นไม่ละเมิดศีลธรรมและสิทธิเสรีภาพของผู้อื่น

3. การสร้างสรรคให้พลเมืองเคารพในกติกาของการปกครองแบบประชาธิปไตย คือใช้วิธีตัดสินปัญหาด้วยเสียงข้างมาก โดยมีข้อผูกพันที่จะต้องปฏิบัติตามจากทุกฝ่าย ขณะเดียวกัน ก็ให้ความคุ้มครองสิทธิของฝ่ายที่มีเสียงข้างน้อย เพื่อประกันว่าการแก้ปัญหาหนึ่งนั้นเป็นไปเพื่อผลประโยชน์ของส่วนรวมและให้เป็นไปตามหลักที่ว่า แต่ละคนมีสิทธิมีเสียงเท่ากัน ส่วนบุคคลที่ไม่เห็นด้วยกับเสียงข้างมากจะถือว่าเป็นฝ่ายตรงข้ามหรือจะขจัดออกจากสังคมไม่ได้

4. การสร้างสรรค์ให้พลเมืองสนใจในการมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางการเมืองการปกครอง โดยตีความข่าวสารของบ้านเมือง สนทนาถึงปัญหาของบ้านเมืองกับผู้อื่นและพยายามมีส่วนร่วม ในการตัดสินใจ หรือในการกำหนดนโยบายของทางราชการ

5. การสร้างสรรค์ให้พลเมืองมีจิตสำนึกในหน้าที่พลเมืองของตน และมีความเชื่อมั่นในตนเอง เป็นต้นว่าปฏิบัติตามกฎหมาย และการบำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคม ยิ่งกว่านั้นยังจะต้องมีความเชื่อว่าการมีส่วนร่วมในกิจกรรม ทางการเมืองของตนจะได้ผล

6. การสร้างสรรค์ให้พลเมืองมองโลกในแง่ดี มีความไว้วางใจในผู้อื่นและมีความเชื่อมั่นในตัวเจ้าหน้าที่หรือสถาบันของทางราชการ สิ่งนี้บ่งว่ามีความจำเป็นต่อความสำเร็จของการปกครองแบบประชาธิปไตยโดยอยู่ไม่น้อย เพราะการเมืองเป็นเรื่องของความร่วมมือนะร่วมกัน แม้จะมีความขัดแย้งกันอยู่ก็ตาม ความสำเร็จของการดำเนินงานของสถาบันทางการเมืองต่าง ๆ ส่วนหนึ่งต้องอาศัยการมีความไว้วางใจซึ่งกันและกัน

7. การสร้างสรรค์ให้พลเมืองรู้จักการวิพากษ์วิจารณ์อย่างมีเหตุผลและในทางสร้างสรรค์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อการใช้อำนาจหน้าที่และการปฏิบัติงานของทางราชการ เพราะถ้าปล่อยให้หนักการเมืองและข้าราชการทำอะไรก็ได้ โดยไม่มีการคัดค้าน ควบคุม และตรวจสอบแล้ว อาจทำให้เหลิงอำนาจได้ง่าย

อนึ่ง เนื่องจากมีสภาพการณ์เป็นที่ประจักษ์ว่า ประชาชนชั้นคหในสังคม ที่ด้อยโอกาสทางเศรษฐกิจ หรืออาศัยอยู่ในสังคมที่ล้าหลัง มักจะมีข่าวสารทางการเมืองน้อย ยิ่งผลให้ขาดความมั่นคงในจิตสำนึกทางการเมืองที่เหมาะสมกับการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตย ดังนั้น แผนนโยบายและปฏิบัติการให้การศึกษาทางการเมืองแก่พลเมือง ควรพิจารณาดำเนินการส่งเสริม และเร่งรัดพัฒนาความรู้ความเข้าใจและจิตสำนึกทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตย แก่ประชาชนทุกหมู่เหล่า โดยเฉพาะในเขตชนบทยากจน และชุมชนชนบทเน้นการระดมสรรพกำลังจากสถาบันการกล่อมเกลางานการเมืองการปกครองทั้งหลาย อันได้แก่ ครอบครัว สถาบันการศึกษา สมาคม องค์กรเอกชน มูลนิธิ องค์กรราชการ และสื่อมวลชน เป็นต้น

แนวทางปฏิบัติที่คาดว่าจะได้รับการพัฒนาให้เป็นธรรมเนียมประเพณีทางการเมืองของไทย มีดังนี้

1. ธรรมเนียมพระราชพิธีเปิดประชุมสภา สร้างธรรมเนียมพระราชพิธีเปิดประชุมรัฐสภา ให้เป็นการประกาศปฏิญญาสำคัญของรัฐบาล หรือเป็น Speech from the Throne
2. ธรรมเนียมสภาของสัตบุรุษ เสริมสร้างศักดิ์ศรีของรัฐสภา ด้วยการเป็นสภาของ สัตบุรุษและอภิชนานิยมธรรม
3. ธรรมเนียมปฏิบัติคณะในรัฐสภา
4. ธรรมเนียมการปรึกษาหารือของประธานรัฐสภากับผู้ประสานงานพรรคการเมือง
5. ธรรมเนียมการปฏิบัติของประธานสภาในการรักษาความสงบเรียบร้อย
6. ธรรมเนียมการลงคะแนนเสียงในรัฐสภา
7. ธรรมเนียมการตั้งกรรมาธิการ สร้างวิธีปฏิบัติของ ส.ส. เก่า-ใหม่ สร้างระบบรับฟังสาธารณะระบบเชิญผู้เชี่ยวชาญเป็นกรรมาธิการวิสามัญ
8. ธรรมเนียมการคิดต่อกันของ ส.ส. สร้างวิถีปฏิบัติ (Code of Conduct) และทัศนคติ Royal government, Royal opposition
9. ธรรมเนียมรักษาเกียรติยศชื่อเสียงของนักการเมือง

10. ธรรมเนียมการติดต่อประชาชนของ ส.ส. สร้างธรรมเนียมในความเป็นตัวแทนที่เหมาะสม
ธรรมเนียมการติดต่อกับสื่อมวลชน การติดต่อประชาชนจดหมาย โทรเลข โทรสาร

11. ธรรมเนียมการติดต่อกับ ส.ส. ของประชาชน
12. ธรรมเนียมการสนองตอบความต้องการของประชาชนในเขตเลือกตั้ง
13. ธรรมเนียมการอภิปรายในสภา
14. ธรรมเนียมการนับคะแนนเสียง สร้างความโปร่งใสของการเลือกตั้ง
15. ธรรมเนียมการปฏิบัติของพรรคเป็นกลาง สร้างธรรมเนียมการมีพรรคเป็นกลาง ที่ไม่ใช่พรรค
รัฐบาลหรือพรรคฝ่ายค้าน ไม่สนับสนุน ไม่ก้านทันที แต่จะพิจารณาเป็นกรณีไป
16. ธรรมเนียมการจัดที่นั่งประชุม กำหนดรูปแบบที่เหมาะสมของที่นั่งในรัฐสภา
17. ธรรมเนียมการบันทึกการลงคะแนนของ ส.ส.
18. ธรรมเนียมการทำงานในสภาของรัฐมนตรี
19. ธรรมเนียมการประชุมและกระบวนการประชุม สร้างระเบียบปฏิบัติที่ชัดเจน ให้สภาเป็นสภา
ของสัตบุรุษ และประชุมตามหลักอภิปรายนิยม

20. ธรรมเนียมความเป็นกลางของข้าราชการประจำ
21. ธรรมเนียมว่าด้วยประชาธิปไตยในโรงเรียน/มหาวิทยาลัย
22. ธรรมเนียมการไปดูงานในต่างประเทศของ ส.ส.
23. ธรรมเนียมการให้ความเห็นทางการเมืองของทหาร
24. ธรรมเนียมการต้อนรับนักการเมืองและข้าราชการ
25. ธรรมเนียมเรื่องของขวัญของฝาก
26. ธรรมเนียมว่าด้วยเด็กและสตรี
27. ธรรมเนียมการทำงานระบบกลุ่ม
28. ธรรมเนียมสอบสวนข้าราชการ โดย Royal Commission
29. ธรรมเนียมการควบคุมรัฐบาลของ ส.ส.
30. ธรรมเนียมปฏิบัติในการตั้งงบประมาณแผ่นดิน
31. ธรรมเนียมการควบคุมจริยธรรมของสมาชิกรัฐสภา
32. ธรรมเนียมปฏิบัติในการเยี่ยมเยียนประชาชนของสมาชิกรัฐสภา
33. ธรรมเนียมประชาธิปไตยในครอบครัว
34. ธรรมเนียมประชาธิปไตยในโรงเรียน
35. ธรรมเนียมเศรษฐกิจเสรี ประชาธิปไตย
36. ธรรมเนียมเอกลักษณ์ไทยกับประชาธิปไตยในทางสายกลาง
37. ธรรมเนียมของสื่อมวลชนไทยกับระบอบประชาธิปไตย
38. ธรรมเนียมของประชาชนในการชุมนุมทางการเมืองในภาวะปกติ
39. ธรรมเนียมปฏิบัติทางการเมืองขององค์กรพัฒนาเอกชน หรือ NGO
40. ธรรมเนียมว่าด้วยสิทธิมูลฐานของประชาชนที่ควรจะได้รับบริการจากรัฐ
41. ธรรมเนียมว่าด้วยสิทธิในการรับข่าวสารของประชาชน.

